

SZYMON OLSZANIEC, *PREFEKTURA PRAETORIO ITALII, ILLYRIKUM I AFRYKI (312–425 N.E.)*, TORUŃ: WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIWERSYTETU MIKOŁAJA KOPERNIKA 2014, 323 S.

Urząd prefekta *praetorio* i jego funkcje w strukturze imperium rzymskiego pozostają tematem słabo opracowanym wśród badaczy. Jedynym opracowaniem poświęconym zagadnieniom prawno-ustrojowym związanym z urzędem prefekta jest opublikowane w RE hasło autorstwa Wilhelma Ensslina¹. Nowsze prace koncentrują się na wybranych aspektach funkcjonowania prefektur, ich genezie² lub kształtowaniu się zasięgu terytorialnego³. W ostatnim czasie temat podjął Sebastian Ruciński, skupiając się na funkcji dowódcy gwardii pretoriańskiej w okresie pryncypatu⁴. Praca o prozopograficznym charakterze zawiera głównie obszernie przedstawione sylwetki poszczególnych prefektów. Późniejszych dziejów Cesarstwa Rzymskiego dotyczy publikacja *Prefektura praetorio Italii, Illyrikum i Afryki (312–425 n.e.)*. Jej autor – Szymon Olszaniec – związany zawodowo z Uniwersytetem Mikołaja Kopernika w Toruniu, badacz późnego antyku i bizantynista, przedstawia szczegółowo strukturę urzędu prefekta, jego kompetencje oraz miejsce, jakie zajmował on w administracji imperium.

Zasadnicze zmiany w funkcjonowaniu prefektur przyniósł rok 312, przyjęty w recenzowanej pracy jako data graniczna, kiedy po bitwie przy moście Mulwijskim Konstantyn wkroczył do Rzymu i rozwiązał gwardię pretoriańską. Przekształcenie urzędu z wojskowo-dworskiego w administracyjny stanowi punkt wyjścia do podzielonej na osiem rozdziałów dotyczących powstania i struktury urzędu prefekta pierwszej części książki. Zasadniczą część publikacji rozpoczyna krótki wstęp dotyczący powstania prefektury za czasów Augusta oraz zmian w jej funkcjonowaniu w okresie rządów Dioklecjana (s. 15–18). Ważnym elementem kolejnego rozdziału jest dyskusja o liczbie prefektów w strukturach imperium (s. 19–39). Rozbieżność między przekazem dotyczącym liczby osób pełniących ten urząd znajdującym się w starożytnym dziele Zosimosa, a tym, co zawierają inskrypcje z czasów Konstantyna, jest szeroko komentowana przez badaczy. Fakt ten skrupulatnie odnotowuje autor pracy, przywołując w tekście liczne tezy wyjaśniające różnicę pomiędzy źródłami. Trzeci rozdział dotyczy insygniów i symboli związanych z władzą prefektów

¹ W. Ensslin, 1954: *RE*, XXII/2, 2391–2502, s. v. *Praefectus praetorio*.

² P. Porena, 2003: *Le origini della prefettura del pretorio tardoantica*, Roma.

³ J. Migl, 1994: *Die Ordnung der Ämter. Prätorianerpräfektur und Vikariat in der Regionalverwaltung des Römischen Reiches von Konstantin bis zur Valentinianischen Dynastie*, Frankfurt am Main.

⁴ S. Ruciński, 2013: *Praefecti praetorio. Dowódcy gwardii pretoriańskiej od 2 roku przed Chr. do 282 roku po Chr.*, Bydgoszcz.

praetorio (s. 40–42). Przemiany 312 roku przyniosły prefektom awans do stanu senatorskiego, a określanie ich miejsca wewnątrz tej klasy społecznej poświęcony jest kolejny rozdział pierwszej części książki (s. 43–54), gdzie ich pozycję ma obrazować szczegółowy wykaz tytułów stosowanych wobec prefektów. Poza prawami zyskali oni także obowiązki typowe dla grupy senatorskiej (s. 55–58), co autor sygnalizuje jedynie marginalnie, skupiając się przede wszystkim na przywilejach charakterystycznych dla tej grupy. W szóstym rozdziale (s. 59–78) pojawiają się rozważania dotyczące zasięgu terytorialnego prefektury Italii, Ilirii i Afryki. Sporo uwagi poświęca się tutaj prefekturze Ilirii, której wschodnia część (diecezje Macedonii i Dacji) w 379 roku po raz pierwszy utworzyła osobną prefekturę wewnątrz wschodniej części cesarstwa. Podziały Illyrikum oraz losy poszczególnych części stanowią rozbudowany element narracji. Natomiast tereny Afryki, na które z racji zainteresowań naukowych szczególną uwagę zwróciła autorka recenzji, zostały potraktowane raczej marginalnie, co może wynikać z niewielkiej ilości zmian terytorialnych jakie zachodziły w tej części prefektury w omawianym okresie. W związku z rozmiarami prefektury pojawia się także odniesienie do siedziby prefekta (s. 83–89), która przez lata, ze względu na zmieniający się zakres obowiązków urzędników, była przenoszona do różnych ośrodków. W tym miejscu autor zwraca uwagę również na zależności pomiędzy prefektem a dworem cesarskim. Pierwszą część książki kończy rozdział poświęcony strukturze urzędu (s. 90–103), która jest odtwarzana w oparciu o informacje zawarte w *Notitia Dignitatum*.

Drugą część *Prefektury praetorio Italii, Illyrikum i Afryki* tworzą trzy rozdziały, podzielone na podrozdziały zawierające szczegółowy opis kompetencji i zakresu władzy prefekta. Podstawę do określenia obowiązków prefekta stanowią dokładnie przywoływane przez autora źródła normatywne. Pierwszy z rozdziałów dotyczy kompetencji sądowniczych (s. 107–144). Wstęp stanowi tutaj obszerny opis procesów legislacyjnych, jakie funkcjonowały w cesarstwie, i roli prefekta w systemie tworzenia prawa. Przedstawione zostają ogólne kompetencje, jakie posiadał prefekt na gruncie prawa cywilnego. Do jego obowiązków należało także dbanie o porządek publiczny i zapobieganie rozruchom. Autor zwraca uwagę na wyjątkowe trudności, jakie napotykali prefekci na terenach Afryki, wynikające z trwającego na tych ziemiach sporu donatystycznego oraz powstania Gildona. Afryka należała do bardzo niestabilnych terenów również przez wzgląd na bunty kolonów w wielkich majątkach ziemskich. Obszernie przedstawione zostały także zasady działania *cursus publicus*, nad którym nadzór leżał w gestii prefekta. Rozbudowane opisy, w których obowiązki prefekta są punktem wyjścia do omawiania innych zagadnień związanych

z funkcjonowaniem administracji cesarskiej, pojawiają się w pracy wielokrotnie i pomimo, iż pokazują szerszy kontekst przedstawianych zjawisk, to bywa, że skutecznie odwracają uwagę odbiorcy od głównego przedmiotu badań. W drugim rozdziale autor porusza problem polityki fiskalnej imperium (s. 145–233), której prefekci byli bezpośrednimi realizatorami. Prawdopodobnie spoczywała na nich odpowiedzialność za szacowanie wielkości dostarczanych do Rzymu podatków, a kontrolę nad ich poborem sprawowali namiestnicy wraz z całym aparatem urzędów prowincjonalnych przeznaczonych do tego celu. Wiele uwagi poświęca się kwestii zakresu władzy prefekta w związku z poborem annony z terenów Afryki, w tym specjalnym kompetencjom dotyczącym annony *militaris*, której dostarczanie nadal należało do zadań prefekta, mimo iż formalnie nie dowodził on wojskiem. Autor podkreśla strategiczną rolę tych terenów w aprowizacji Rzymu, także w późnym antyku. Poza annoną omawiane są również inne podatki uiszczane przez obywateli rzymskich zarówno w naturze, jak i w pieniądzu. Ostatni rozdział drugiej części pracy mówi o cesarskiej polityce w stosunku do miast w poszczególnych prowincjach (s. 234–274). Prefekt jako najważniejszy organ wykonawczy kontaktował się z elitami miejskimi, powoływał własnych przedstawicieli w tych ośrodkach oraz kontrolował konfiskaty mienia dawnych majątków kościelnych i miejskich.

Na końcu książki znajduje się tabela zawierająca listę aktów normatywnych skierowanych do prefektów *praetorio* Italii do 425 roku. Pochodzące z obu kodeksów, Teodozjańskiego oraz Justyniańskiego, ułożone są wewnątrz tabeli chronologicznie, zgodnie z latami sprawowania urzędu przez danego prefekta. Przywoływane w zestawieniu rozporządzenia autor określa mianem ustaw, co nie jest do końca precyzyjne. W stosunku do dokumentów pochodzących ze wspomnianych kodeksów bardziej adekwatne wydaje się użycie określenia „konstytucje cesarskie”. Pewnym utrudnieniem dla odbiorcy niezajmującego się zawodowo badaniem antyku może być brak wykazu stosowanych przez autora skrótów. Praca posiada podsumowanie w języku angielskim oraz indeks nazw osobowych. Obszerna bibliografia cytowanych pozycji świadczy o szerokiej znajomości literatury przedmiotu, zarówno nowszych publikacji, jak i tych sprzed wielu lat.

Prefektura praetorio Italii, Illyrikum i Afryki przedstawia w sposób kompleksowy strukturę urzędu prefekta *praetorio* w okresie późnego antyku. Autor z powodzeniem podjął próbę odpowiedzi na pytanie jaka była rola tych urzędników w imperium, poprzez szczegółowe wskazanie obszarów ich działalności. Wykazał także proces stopniowej ewolucji kompetencji prefektów oraz wzrost ich znaczenia w hierarchii społecznej. Publikacja jest

efektem wnikliwych studiów źródeł głównie normatywnych, pokazuje ogrom pracy, jaką wykonano, by zebrać materiał odnoszący się zarówno do historii urzędu, jak i zakresu władzy urzędników. Erudycja autora widoczna jest w licznych odniesieniach do badań jego poprzedników, choć czasami brakuje wyraźnego ustosunkowania się do przytaczanych opinii. Akty prawne dotyczące prefektów wielokrotnie są punktem wyjścia do omówienia innych kwestii powiązanych z administracją rzymską, co poszerza znacząco zakres tematyczny pracy. Recenzowana książka skierowana jest przede wszystkim do odbiorcy zaznajomionego w pewnym stopniu z cesarskim systemem administrowania podległymi terenami. Czytelnik, który tę publikację potraktuje jako wstęp do dalszych badań nad prefekturami, może czuć się przytłoczony nagromadzeniem informacji, nie zawsze ściśle związanych z wiodącym tematem. Należy również zaznaczyć, że autor skupia się przede wszystkim na obszarze Italii, mniej uwagi poświęcając Ilirii i Afryce. Taka dysproporcja może wynikać jednak z różnic w liczebności zachowanych źródeł.

Martyna Świerk

Uniwersytet Wrocławski

martyna.swierk@poczta.onet.pl